

CĂRĂMIZI, ȚIGLE ȘI OLANE CU ȘTAMPILA LEGIUNII A XI-A CLAUDIA
GĂSITE ÎN CANABAE AELIAE

La o depărtare de aproape 3 km de frontiera de stat cu R.P. Bulgaria, pe țărmul drept al Dunării, fierul plugului sau surparea malului, dau la iveală resturi arheologice, dovezi ale existenței pe aceste locuri a unor activități omenesti din epoca romană¹.

În prezent terenul în cauză este plantat cu viță de vie și face parte din perimetrul Întreprinderii agricole de stat Ostrov (jud. Constanța).

În ultimii ani au fost adunate de pe malul Dunării un număr destul de mare de cărămizi, țigle și olane, majoritatea fragmentare, purtând ștampila legiunii a XI-a Claudia.

Dăm mai jos descrierea lor:

1. Fragment de cărămidă; ($28 \times \text{-----} \times 7 \text{ cm}$)². Ștampila în formă de tabula ansată ($13 \times 3 \text{ cm}$)³ cuprinde legenda:

L E G (io) X I C L (audia). Ligaturi între L și E, G și X.

2. Fragment de olană; ($\text{-----} \times \text{-----} \times 2 \text{ cm}$). Ștampila închisă într-un dreptunghi:

L E (gio) X I C L (audia). Litere mari, late.

3. Fragmente de cărămidă ($\text{-----} \times \text{-----} \times 3 \text{ cm}$).

Ștampilă închisă într-o complicată tabula ansată ($\text{----} \times 4,5 \text{ cm}$).

L E G (io) [X I C L] (audia).

4. Fragment de țiglă ($\text{----} \times \text{----} \times 3 \text{ cm}$). Ștampilă în tabula ansată cu dublu chenar ($\text{----} \times 3,7 \text{ cm}$).

L E[G(io) X I C L] (audia).

5. Fragment de cărămidă ($\text{----} \times \text{----} \times 4 \text{ cm}$). Ștampilă într-un cartuș dreptunghiular, cu colțurile rotunjite ($\text{----} \times 2,5 \text{ cm}$).

L E G (io) X I [C L] (audia).

¹ Vasile Culică, *Un nou „mortarium” cu ștampila descoperit în Dobrogea, SCIV, 2, 16, 1965, p. 373.*

² Ordinea dimensiunilor: lungimea \times lățimea \times grosimea. Când una din dimensiuni este fragmentară a fost înlocuită cu:

³ Ordinea dimensiunilor: lungimea \times lățimea. Dimensiunea fragmentară înseamnă cu

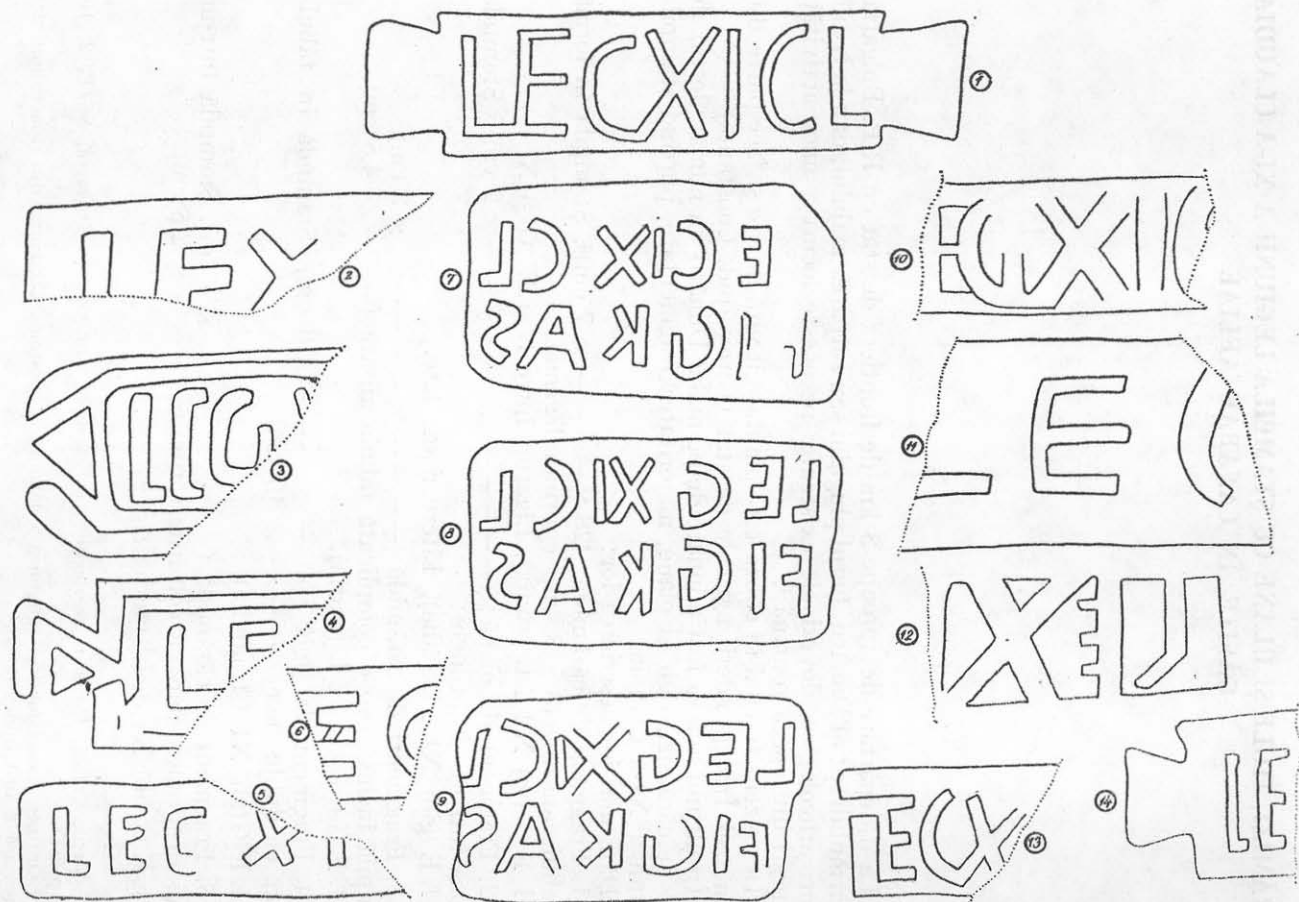

Fig. 1

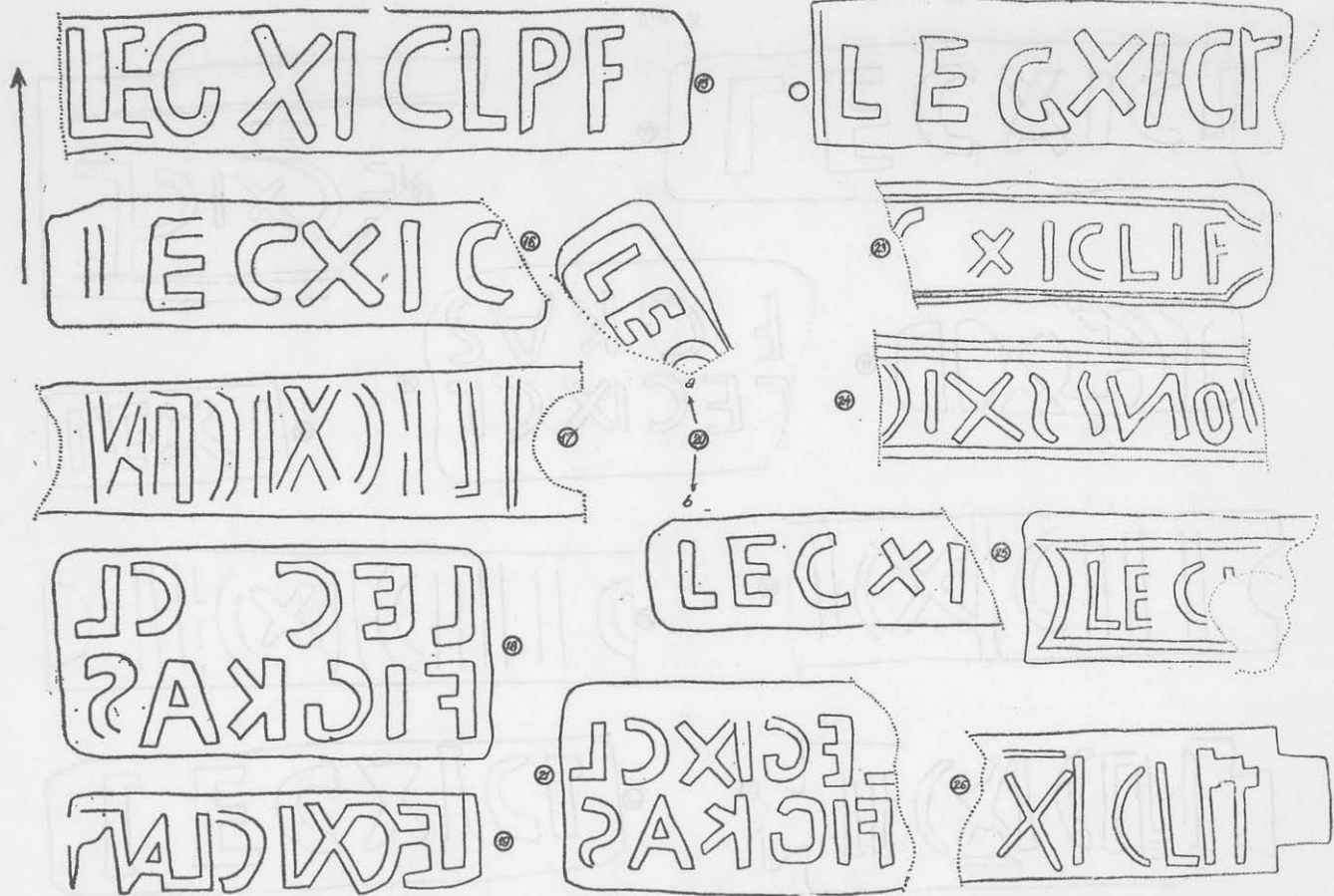

Fig. 2

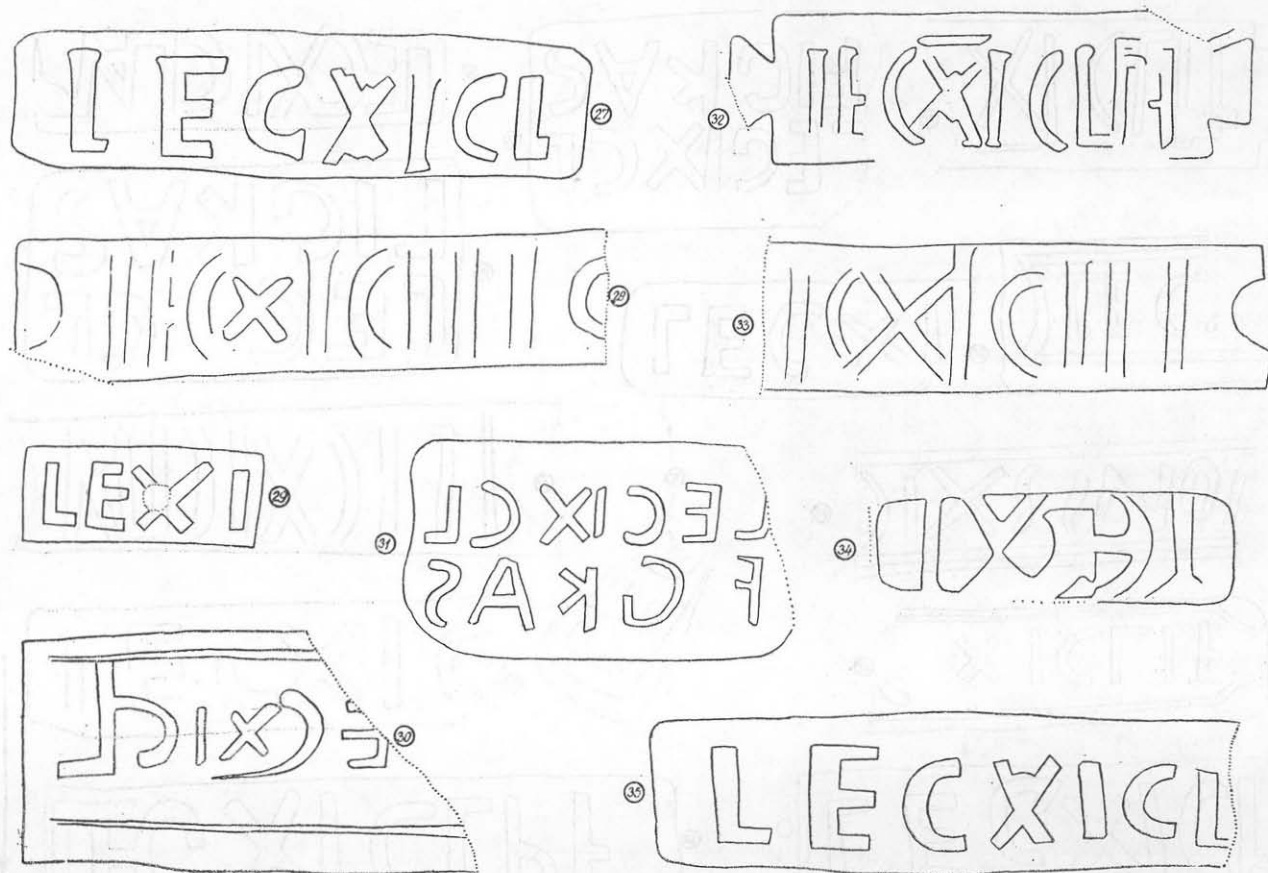

Fig. 3

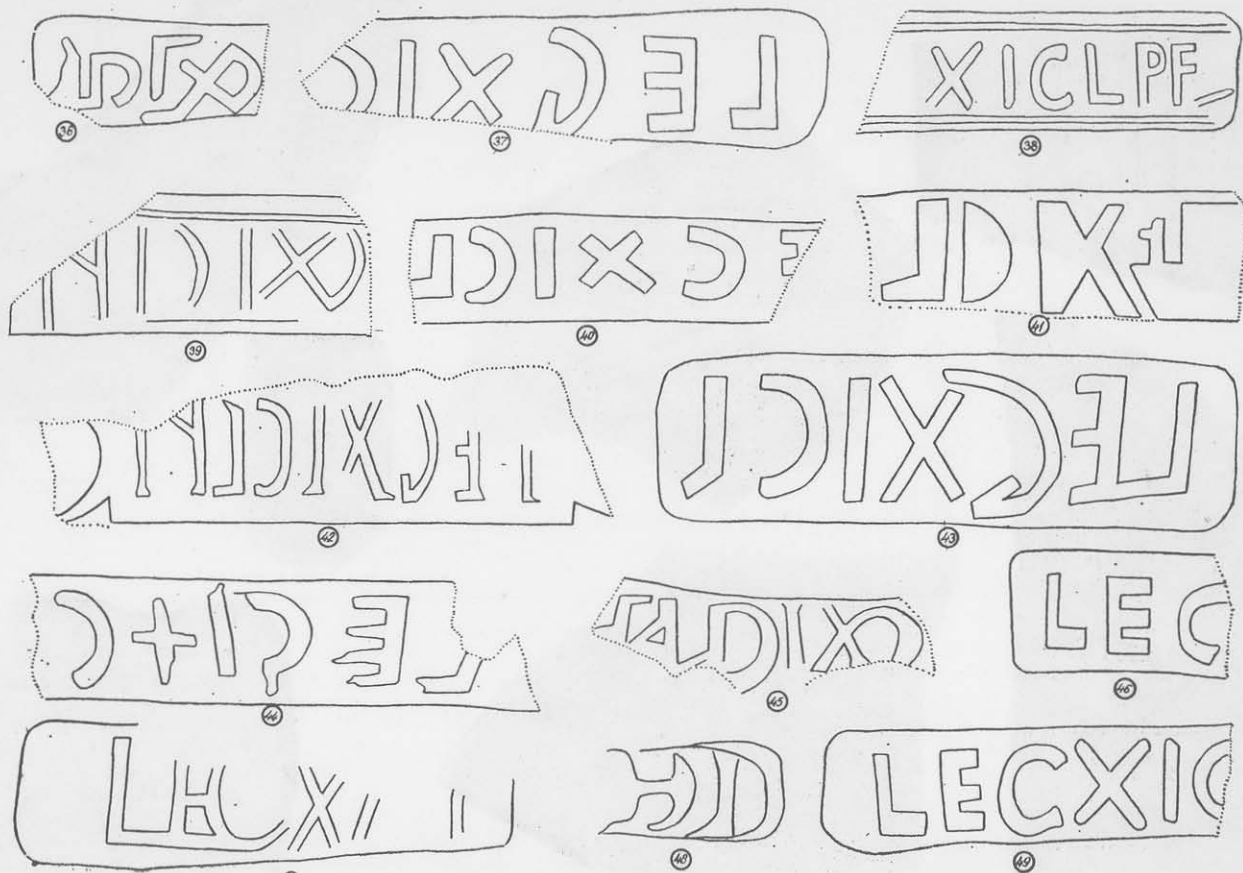

Fig. 4

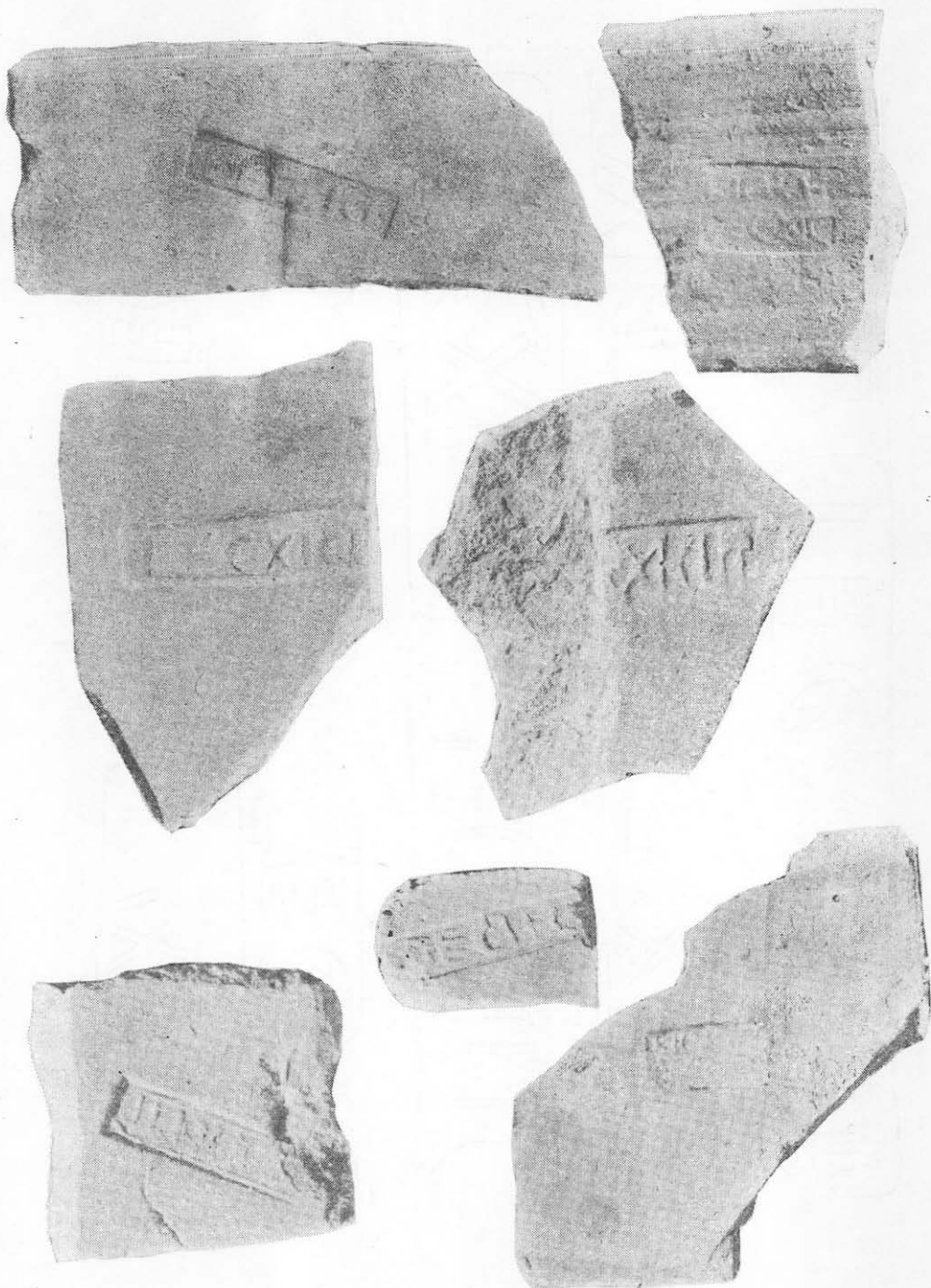

Fig. 5

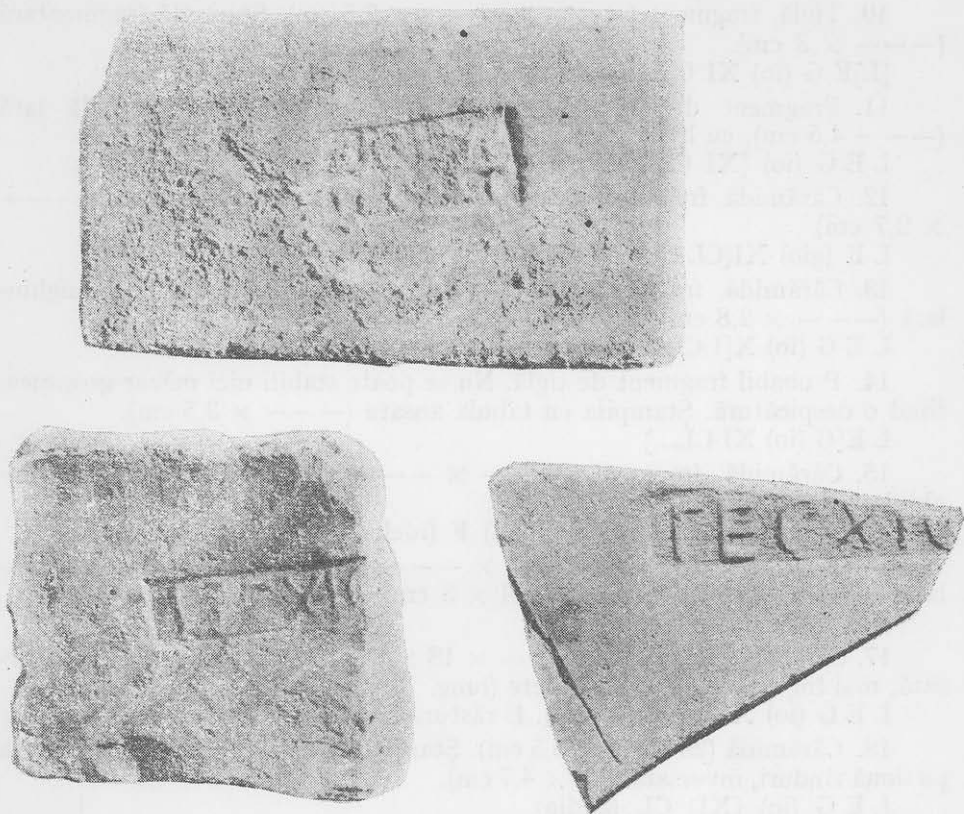

Fig. 1. nr. 1—4 Stampile ale legiunii a XI-a Claudia, aplicate pe cărămizi, țigle și olane, găsite în canabae Aeliae, aproape de Durostorum.

6. Fragment de țiglă (— × — × 3 cm). Ștampila (— × 3 cm) păstrează doar două litere:

[LE G (io)] XI CL(audia).

7. Cărămidă (29 × 29 × 4 cm). Ștampila pe două rînduri, într-un cartuș dreptunghiular, cu colțurile rotunde, imprimată neregulat (8,3 × 4,7 cm).

LE G (io) XI CL(audia)

FIG (linia) KAS (tri)

Scriere inversată, cu excepția numărului XI.

8. Cărămidă (29 × 17,5 × 5 cm). Ștampilă asemănătoare (8 × 4,5 cm), dar scrierea inversată în întregime.

LE G (io) XI CL(audia)

FIG (lina) KAS (tri)

9. Cărămidă fragmentară (17 × — × 5 cm). Ștampilă asemănătoare cu nr. 8 (8 × 4,5 cm). Scriere inversată.

LE G (io) XI CL(audia)

FIG (lina) KAS (tri)

10. Țiglă, fragment (---- × ---- × 2,5 cm). Ștampilă fragmentară (---- × 3 cm).
[L]E G (io) XI C[L] (audia). Ligaturi E G X I.
11. Fragment de țiglă (---- × ---- × 2,5 cm). Ștampilă lată (---- 4,5 cm), cu litere mari.
L E G (io) [XI CL...]
12. Cărămidă, fragment (15 × ---- × 4 cm), cu scris inversat (---- × 2,7 cm)
L E (gio) XI[CL...]
13. Cărămidă, fragment (14 × ---- × 4 cm). Ștampilă dreptunghiulară (---- × 2,8 cm).
L E G (io) X[I CL...]. Ligaturi: L răsturnat cu E și G cu X.
14. Probabil fragment de țiglă. Nu se poate stabili nici măcar grosimea, fiind o despicătură. Ștampilă cu tabula ansată (---- × 3,5 cm).
L E[G (io) XI CL...]
15. Cărămidă, fragment. (---- × ---- 5,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară (14 × 3 cm).
L E G (io) XI CL (audia) P (ia) F (idelis). În ligaturi L E G.
16. Fragment de țiglă (---- × ---- × 13). Ștampilă dreptunghiulară aplicată pe fața interioară (11 × 3 cm).
L E G (io) XI c(laudia)
17. Cărămidă, fragment (---- × 18 × 8 cm). Ștampilă cu scriere inversată, mai îngustă la unu din capete (lung. 12 cm, lățimi 3 cm și 3,3 cm).
L E G (io) XI C L A V (dia). L răsturnat și în legătură cu AV.
18. Cărămidă (29 × 17 × 5,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară, cu legenda pe două rînduri, inversată (9,6 × 4,7 cm).
L E G (io) [XI] CL (audia)
F I G (lina) K A S (tri).
19. Probabil cărămidă (fragment, despicat). Ștampilă dreptunghiulară (9 × 2,2 cm), scriere inversată.
L E G (io) XI CLAV (dia). Numeroase ligaturi.
20. Cărămidă fragmentară (---- × ---- × 4 cm). Două ștampile. Prima imprimată parțial, a doua fragmentară (---- × 2,5 cm)
L E G (io) [XI] C...j.
L E G (io) XI[C...].
21. Cărămidă (29 × 29 × 4 cm). Ștampilă pe două rînduri în dreptunghi imprimată neregulat. Asemănătoare cu nr. 7.
L E G (io) [XI] CL (audia)
F I G (lina) K A S (tri)
22. Cărămidă (28 × 28 × 4 cm). Ștampilă dreptunghiulară (10,5 × × 3,3 cm).
L E G (io) XI CL (audia). Ultimul L, răsturnat.
23. Probabil cărămidă (---- × ---- × 3 cm). Ștampilă dreptunghiulară, cu colțurile rotunde. Legenda într-un chenar cu prelungiri curbe la capete.
L E G (io) XI CL (audia) P (ia) F (idlis).

24. Cărămidă fragmentară (— — — × 16 × 8 cm). Ștampilă dreptunghiulară. (— — — × 2,7 cm). Legenda într-un chenar cu capetele concave, inversată.

[L E G] I O XI

25. Cărămidă, fragment (— — — × 16 × 6,5 cm). Legenda închisă într-o ștampilă dreptunghiulară (— — — × 3,4 cm) și într-un chenar cu capetele concave.

L E G [I O X I]

26. Fragment neprecizat (despicătură). Ștampila într-un dreptunghi ansat (— — — × 3,3 cm).

L E G (io) XI CL (audia) P (ia) F (idelis). PF neclare. Deasupra cifrei X linie orizontală.

27. Cărămidă (35,4 × 12 × 6). Ștampila dreptunghiulară (12,6 × 3, cm).

L E G (io) XI CL (audia)

28. Țiglă, fragment (— — — × — — — × 3,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară, cu capetele concave (13 × 3 cm).

L E G (io) XI CL (audia) P (ia) F (idelis) L P F sub formă de linii drepte, în parte șterse datorită conservării precare.

29. Țiglă, fragment (— — — × — — — × 2 cm). Ștampila mică, dreptunghiulară (5,3 × 2 cm).

L E G (io) XI (Claudia).

30. Țiglă, fragment (— — — × — — — × 2,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară, foarte lată (— — — × 5,3 cm). Legenda cu litere caracteristice, mărginită de două linii în relief, inversată.

[L] E G (io) XI CL (audia). Ligatură între C și L.

31. Cărămidă, fragment (— — — × — — — × 4,5 cm). Ștampila dreptunghiulară, imprimată neregulat (8,5 × 4,8 cm) asemănătoare cu nr. 7 și 21.

L E G (io) XI CL (audia).

F [I] G (lina) K A S (tri)

32. Țiglă, fragment (— — — × — — — × 2 cm). Ștampila în formă de tabula ansată (11,4 × 3,3 cm).

L E G (io) XI CL (audia) P (ia) F (idealis). Linie orizontală deasupra cifrei X.

33. Cărămidă, fragment (— — — × — — — × 6 cm). Ștampilă dreptunghiulară cu capetele concave (— — — × 3,3 cm).

[L] E G (io) XI CL (audia) P (ia) F (idealis).

L P F redat sub formă de bastonașe.

34. Țiglă fragment (— — — × — — — × 2 cm). Ștampilă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Scriere caracteristică, inversată.

L E G (io) XI (Claudia).

35. Țiglă, fragment (— — — × — — — × 2,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară (13 × 3,3 cm).

L E G (io) XI CL (audia).

36. Țiglă curbă, fragmentară (— — — × — — — × 2,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară (— — — × 2,5 cm) cu scriere inversată, mai îngustă la unul din capete. Ligaturi CX și CL.

[L E] G (io) XI CL (audia).

37. Țigla fragmentară (---- × ---- × 18 cm). tampilă dreptunghiulară (---- × 3 cm) cu scriere inversată.
L E G (io) XI C[L] (audia).
38. Țigla fragmentară (---- × ---- × 2 cm). Ștampilă dreptunghiulară.
[L E G] (io) XI CL (audia) P (ia) F (idelis)
39. Țigla fragmentară (---- × ---- × 2,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară, (---- × 3 cm) cu scriere inversată.
[L E]G (io) XI CL (audia) P (ia) F (idelis)
40. Olană fragmentară (---- × ---- × 1,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară (---- × 2,5 cm), cu scriere inversată.
[L]E G (io) XI CL (audia)
41. Țigla fragmentară (---- × ---- × 2,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară (---- × 3 cm), cu scriere inversată. Literele și cifrele stilizate în ligatură.
L E (gio) XI CL (audia)
42. Țigla fragmentară (---- × ---- × 2,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară, ansată 6 13 × 3 cm), cu scriere inversată.
L E G (io) XI CL (audia) P (ia) F (idelis)
43. Cărămidă (29 × 29 × 6 cm). Ștampilă dreptunghiulară (13 × 3,8 cm) cu scriere inversată. LE în ligatură.
L E G (io) XI CL (audia)
44. Țigla fragmentară (---- × ---- × 2,5 cm). Ștampila dreptunghiulară (---- × 3 cm), cu scriere inversată. E, cu patru haste, cu o prelungire în jos. X în formă de +.
L E G (io) XI C[L] (audia)
45. Fragment de cărămidă (---- × ---- × 4 cm). Scriere inversată.
[L E] G XI CLA... Ligaturi GXI și CLA
46. Fragment de țigla (---- × ---- × 2 cm). Se păstrează doar începutul ștampilei dreptunghiulare (---- 2,5 cm). scrisă corect, cu litere regulate.
L E G (io) XI...
47. Țigla fragmentară (---- × ---- 2,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară (11 × 3 cm). Scriere normală, cu ligaturi (L E G)
L E G (io) XI [C]L (audia)
48. Fragment de țigla (---- × ---- × 2,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară (---- × 2 cm).
L E[G X I...]
49. Cărămidă fragmentară (---- × ---- × 4,5 cm). Ștampilă dreptunghiulară (---- × 2,7 cm), cu scriere corectă.
L E G (io) XI CL (audia)

Un număr de țigle și cărămizi, întregi sau fragmentare, deși poartă urmele vizibile ale ștampilelor de legiune, nu au intrat în preocupările noastre deoarece gradul avansat de corodare datorită acțiunilor apelor Dunării în care au zăcut, nu permite descifrarea lor. Ele pot fi considerate fără teama de a greși, ca fiind ale legiunii a XI-a Claudia, întrucât nici un izvor sau descoperire de pînă acum nu atestă prezența la Durostorum a unor elemente aparținînd altei legiuni, abstracție făcînd de Legio I Italica pe care Ptolemaeus o loca-

lizează la Durostorum (Δουρόστορον λεγιών πρώτη Ἰταλική), dar a cărei staționare aici rămîne ipotetică, din lipsă de dovezi.

Parte din ele pot fi ușor identificate după forma și dimensiunile ștampilei, caracteristică pe unele cărămizi lucrate în atelierul de olărie al castrului (Figlina Kastri).

O privire de ansamblu asupra ștampilelor descrise dezvăluie un bogat repertoriu de forme și moduri de prescurtare a denumirii legiunii. Excepție fac cele șase ștampile de sub nr. 7—9; 18; 21 și 31, foarte asemănătoare dar nu identice, lucrate în două dimensiuni, cinci egale între ele și numai un exemplar mai mare. Ele par a fi imprimate cu tipare confecționate de același meșter și nu pot fi decât contemporane. Fără nici o excepție, toate șase au scrisul inversat și numai în trei cazuri numărul legiunii apare redat corect. Ștampila de dimensiuni mai mari (nr. 18) are șters numărul legiunii.

Cu toată marea varietate, tiparele imprimate aparțin sigur legiunii a XI-a Claudia. Ștampilele particulare lipsesc cu desăvîrșire și din cîte cunoaștem, pînă în prezent nu au fost semnalate în această așezare.

Toate tiparele care au fost întrebuințate la ștampilare au avut literele incizate, astfel că pe ștampile apar în relief.

Atît cît se poate deduce din dimensiunile păstrate, materialele pe care au fost aplicate ștampilele prezintă și ele, la rîndul lor, aspecte diferite nu numai în ceea ce privește forma dar și din punctul de vedere al destinației lor: cărămizi, olane, țigle.

Încă de la începutul secolului este semnalată o cărămidă cu ștampila legiunii a XI-a Claudia, scrisă inversat, găsită în anul 1888 tot în locul din care provin și materialele din nota de față ⁴.

Ca provenind de la Durostorum sînt citate cîteva țigle cu ștampilele: L E G X I C L F T R A M și L E G X I C L F C ⁵.

În general, informațiile despre Durostorum și canabele legiunii a XI-a Claudia staționată aici încă de pe timpul împăratului Traian ⁶, sînt destul de lacunare, deoarece pînă în prezent nu au fost întreprinse cercetări sistematice ⁷ care să scoată la lumină acest municipium și să clarifice raportul dintre Durostorum propriu-zis și Canabae Aeliae, dezvoltate în jurul castrului legiunii.

V. Pârvan, comentînd inscripția CIL III 7474 (...cives Romani et consistentes in canabis Aeliis Legionis XI Claudiae..) găsită prin aceleași locuri din care provin și cărămizile ștampilate, distinge pe „cetățenii Romani“ și pe „cei așezați în tîrgul de barace întemeiat pe lîngă lagărul legiunii a XI-a Claudia“ ⁸, iar E. Gren formulează clar părerea potrivit căreia așezarea desemnată cu numele *canabae Aeliae* este deosebită de viitorul *Municipium Aure-*

⁴ G. Popa Lisseanu, *Încercare de monografie asupra cetății Drăstorului*, Siliștra, 1913, p. 48.

⁵ G. Popa Lisseanu, *Cetăți și orașe greco-romane...*, București, 1914, p. 57.

⁶ Ion N. Dianu, *Istoria Legiunii XI Claudia și origina orașului Durostorum (Siliștra)*, București, 1888, p. 86; G. Popa Lisseanu, *Încercare de monografie ...* p. 29; Radu Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, II, p. 96.

⁷ R. Constantinescu, *Les martyrs de Durostorum*, în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, V, 1967, 1—2, p. 5—20, nota 79.

⁸ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, p. 155; cf. Radu Vulpe, *Canabenses și Troesmensenses*, în *SCIV*, 3—4, IV, 1953, p. 570.

*lium Durostorum*⁹. Paralelizînd cu situația de la Troesmis, unde de asemenea se constată două așezări apropiate, Radu Vulpe însușește punctul de vedere mai sus menționat¹⁰.

Încă de la începutul secolului, elemente ale lagărului legiunii erau recunoscute la aproximativ 4 km. departe de Silistra¹¹, adică tot prin dreptul ruinelor care au dat la iveală cărămizile și țiglele șampilate. Abundența de materiale purtînd ștampila legiunii a XI-a Claudia vine să confirme — în — parte — părerile potrivit cărora aici ar fi fost canabae Aeliae și Durostorum, emise înainte de a se fi ajuns la punctul de vedere că tabăra militară și așezarea civilă canabae Aeliae nu au suprapus vechea așezare tracă¹² de la Durostorum ci s-au dezvoltat separat și paralel. Cărămizile destul, de numeroase, cu mențiunea că au fost executate *figlina kastroi*, sînt un puternic argument în favoarea localizării aici a așezării căreia Hadrianus sau Antonius Pius îi acordase gentilicul imperial¹³, chiar înainte ca așezarea autohtonă, romanizată și ea, să fi devenit, sub Marc Aurel, Municipium Aurelium Durostorum¹⁴.

Împrejurarea că în cuprinsul ruinelor nu au apărut cărămizi cu ștampile ale unor meșteri particulari, cunoscute în alte așezări romane¹⁵, poate fi interpretat ca un argument în plus că ne aflăm pe locul lagărului sau în imediata lui apropiere, printre canabaele familiilor soldaților sau ale negustorilor care-și desfășurau activitatea în jurul taberei militare.

Astăzi recunoașterile de suprafață nu pot lămuri poziția lagărului căci terenul, înainte de a fi plantat cu viță de vie, a fost nivelat.

Deși legiunea a XI-a Claudia a rămas la Durostorum pînă la căderea imperiului roman de Apus¹⁶, prezența ei fiind atestată de cîteva inscripții¹⁷, datarea ștampilelor nu poate fi coborîtă pînă la această dată. Presupunem că o intensă activitate constructivă în cadrul taberei și a canabaelor și-a avut rostul în primul rînd în timpul instalării lagărului și al formării *vicus*-ului de negustori și familii ale militarilor, prelungită cel mult în cursul secolului al III-lea e.n.

BRICKS, TILES ET TUYAUX PORTANT L'ESTAMPILLE DE LA LÉGIION XI CLAUDIA TROUVÉS DANS LA CANABAE AELIAE

R é s u m é

Présentation succincte de 49 estampilles de la légion XI Claudia, conservées intactes ou fragmentaires sur des briques, tuiles et tuyaux provenant d'un endroit situé à environ 3 km. de la frontière qui separe la Roumanie de la Bulgarie. Cet endroit fait partie de ce qu'on estime avoir constitué jadis le territoire de l'ancienne ville de Durostorum.

⁹ E. Gren, *Ostbalkan*, p. 104; cf. Radu Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, II, p. 138, nota 84.

¹⁰ Radu Vulpe, *Canabenses ...*, p. 572; Radu Vulpe, *Din Istoria ...* II, p. 166, nota 222.

¹¹ G. Popa Lisseanu, *Încercare de monografie ...* p. 49.

¹² W. Tomaschek, *Die alt. Trak*, II, 2 p. 73 și 81; V. Pârvan, *Municipium Aurelium Durostorum...*, în *Rivista di Filologia e d'Istruzione Classica*, N.S. II, 1924, fasc. III, p. 307; cf. Radu Vulpe, *Historie ancienne de la Dobroudja*, în *La Dobroudja*, 1938, p. 85.

¹³ Pauly — Wissowa, *Real — Encyclopädie*, V, col. 1863; Radu Vulpe, *Din Istoria ...* p. 166.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ D. Tudor, *Oltenia Romană*, ed. III, 1968, p. 102 și fig. 24.

¹⁶ Ion N. Dianu, *op. cit.*, p. 86; V. Pârvan, *Municipium Aurelium ...* p. 326.

¹⁷ G. Popa Lisseanu, *Încercarea ...* p. 50.

Remarquons la variété des formes d'estampilles, ainsi que des abréviations données au nom de la légion.

Un intérêt particulier s'attache à certaines estampilles avec l'inscription disposée sur deux lignes et dont le texte, en dehors du nom la légion, comporte aussi la mention F I G(lina) K A S (tri) = (confectionné) dans l'atelier de poterie du camp. La présence de ces vestiges corroborée au fait que le territoire respectif n'a pas livré jusqu'à présent des briques portant l'estampille de quelque atelier privé est considérée par l'auteur comme un indice témoignant que cet endroit correspond à l'emplacement du camp de la légion XI Claudia, cantonnée à Durostorum sous le règne de l'empereur Trajan.

L'auteur se relie à l'opinion que l'établissement de la canabae Aeliae, développé dans le voisinage du camp, se distinguait de l'ancien établissement thrace, devenu par la suite Municipium Aurelium Durostorum.

Fig. 1. 1—4, Estampilles de la légion XI Claudia, appliquées sur des briques, des tuiles et des tuyaux et découvertes dans la *canabae Aeliae*, sise à proximité de Durostorum.

ZIEGELSTEINE, FLACH — UND HOHLZIEGELN MIT DEM STEMPEL DE R × I.
LEGIO „CLAUDIA“, IN CANABAE AELIAE

Zusammenfassung

Es werden kurz 49 Stempel der XI. Legio „Claudia“ dargestellt, die auf Ziegelsteinen, Flach — und Hohlziegeln ganz oder bruchstückweise etwa 3 km von der Staatsgrenze zur Bulgarischen Volksrepublik gefunden wurden. Der Fundort liegt am Donauufer auf einem Gebiet das als zum Weichbild der Stadt Durostorum gehörend angesehen wird.

Auffallend ist die Mannigfaltigkeit der Stempelformen und der Abkürzungen, die für den Namen der Legio Gebrauch wurden.

Ein besonderes Augenmerk wird einigen Stempeln zugewendet, die eine zweizeilige Inschrift tragen, in der außer dem Namen der Legio die Erwähnung F I G (lina) K A S (tris) = (gearbeitet) in der Töpferwerkstatt des Castrums zu lesen ist Ihre Anwesenheit und der Umstand, daß bis zur Zeit auf dem betreffenden Gebiet kein Ziegeln mit Stempeln privater Erzeuger gefunden wurden, zeugen davon, daß an der Stelle, auf der sie gefunden wurden, das Castrum der XI. Legio „Claudia“ lag, die zur Zeit Trajans nach Durostorum gebracht wurde.

Der Verfasser schließt sich der Meinung an, dergemäß die Siedlung canabae Aeliae, die sich in der Nachbarschaft des Castrums entwickelte, verschieden ist von der alten thrakischen Siedlung, die zum Municipium Aurelium Durostorum wurde.

Abb. 1. 1—4, Stempel der XI. Legio „Claudia“, die auf Ziegelsteinen, Flach — und Hohlziegeln, in canabae Aeliae in der Nähe von Durostorum gefunden wurden.